

**Дорофєєв Олександр Вікторович**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Полтавський державний аграрний університет  
**Болотова Олена Олегівна**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця  
**Призов Владислав Євгенійович**, здобувач вищої освіти ступеня Магістр, Полтавський державний аграрний університет

**Dorofyeyev Oleksandr**, Doctor of Economic Sciences, Professor, Poltava State Agrarian University, <https://orcid.org/0000-0002-8608-0501>

**Bolotova Olena**, Candidate of Economic Science, Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, <https://orcid.org/0000-0003-4354-4748>

**Pryzov Vladyslav**, Graduates of Higher Education Degree «Master», Poltava State Agrarian University

**МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**  
**MECHANISM FOR THE FORMATION OF A FAVORABLE ENVIRONMENT OF INTERACTION BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY**

Дорофєєв О. В., Болотова О. О., Призов В. Є.  
Механізм формування сприятливого середовища взаємодії держави та громадянського суспільства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 75 – 80.

Dorofyeyev O., Bolotova O., Pryzov V. Mechanism for the formation of a favorable environment of interaction between the state and civil society. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 3, pp. 75 – 80.

*Державна влада відіграє вирішальну роль у формуванні громадянського суспільства. Саме вона регулює правовим шляхом діяльність інститутів громадянського суспільства та визначає їх компетенцію. Також вона може стимулювати виникнення цих інститутів встановленням основних засад діяльності суспільства шляхом запровадження певних цінностей через нормативно-правові акти. Наголошується, що важливість формування зрілого громадянського суспільства у будь-якій державі не піддається оцінці. Громадянське суспільство як відкрита соціальна система вищого органічного типу, що складається з індивідів, організацій та їх взаємовідносин, сприяє зміцненню державності, виступає критерієм формування ефективних відкритих взаємин між владою та громадянами, є фактором гармонізації та стабілізації соціально-політичних відносин у суспільстві. Встановлено, що громадянське суспільство є гарантом успішної взаємодії влади та населення, а, як відомо, держави без населення немає. Громадянське суспільство, таким чином, безпосередньо сприяє існуванню та розвитку країни. Досліджено функції, які виконує громадянське суспільство, що забезпечують розвиток та збереження суспільства та держави. Громадянське суспільство за допомогою політичних партій та участі в них дозволяє впливати як на політику, так і на суспільство, втілюючи в життя економічні та соціальні завдання й потреби, підвищуючи добробут громадян та рівень економічного розвитку країни в цілому.*

**Ключові слова:** громадянське суспільство, держава, органи влади, громадськість, участь громадськості, взаємодія.

*State power plays a decisive role in the formation of civil society. It legally regulates the activities of civil society institutions and determines their competence. It can also stimulate the emergence of these institutions by establishing the basic principles of the society's activity by introducing certain values through regulatory and legal acts. It is emphasized that the importance of the formation of a mature civil society in any state cannot be overestimated. Civil society as an open social system of a higher organic type, consisting of individuals, organizations and their relationships, contributes to the strengthening of statehood, serves as a criterion for the formation of effective open relations between the authorities and citizens, and it is a factor in the harmonization and stabilization of socio-political relations in society. It has been established that civil society is the guarantor of successful interaction between the government and the population, and, as it is known, there is no state without the population. Thus, civil society contributes directly to the existence and development of the country. The studied functions performed by civil society ensure the development and preservation of society and the state. Civil society, with the help of political parties and participation in them, allows influencing both politics and society, realizing economic and social tasks and needs, increasing the welfare of citizens and the level of economic development of the country in general. The activation of civil society and the formation of a legal state have now become a necessity for the formation of statehood. The importance of civil society in systemic transformations contributes to increasing scientific and practical interest in the relationship between the idea and concept of civil society. It was determined that the mechanism of interaction between civil society and the state is a relatively orderly system of structures and relations, with the help of which the goals of individuals and their collective formations are achieved and their state regulation is ensured. It is emphasized that society functions productively and develops only when there is constant and effective interaction between the state and civil society.*

**Keywords:** civil society, state, authorities, public, public participation, interaction.

© Дорофєєв Олександр Вікторович, Болотова Олена Олегівна, Призов Владислав Євгенійович, 2022

---

## Вступ

В умовах сучасного розвитку соціально-політичної системи особливої актуальності отримала проблема узгодження, забезпечення балансу особистого, суспільного та державного інтересів, вирішення якої залежить від рівня взаємопрямованих зв'язків держави та громадянського суспільства.

Публічна політика – це відкритий комунікативний простір, в якому протікає діалог держави та громадянського суспільства, які через цю взаємодію прагнуть реалізувати власний інтерес.

Проблеми формування громадянського суспільства, а також взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: М. Бойчук, Г.В.Ф. Гегель, Т. Гоббс, В. Голубь, В. Грабовський, О. Зарічний, В. Ладиченко, Н. Липовська, Д. Локк, К. Маркс, А. Матійчук, Н. Мельник, М. Месюк, Ш. Монтескьє, А. Токвиль, О. Толкачов, Г. Шаульська та інші.

Як правило, вітчизняні та зарубіжні дослідники поняттям «громадянське суспільство» характеризують стан суспільних зв'язків та відносин. При цьому акцент робиться на якісні показники діяльності громадянського суспільства країни в цілому або окремо взятого суб'єкта, регіону, району окремо взятої місцевості. Зауважимо, що наразі існує потреба у науковій розробці сучасних індикаторів стану розвитку взаємовідносин громадянського суспільства та органів влади.

## Мета статті

**Мета статті** дослідити взаємодію держави та громадянського середовища та розроблення механізму формування сприятливого середовища для їх співпраці.

### Виклад основного матеріалу дослідження

Взаємодія інститутів держави та існуючих інститутів громадянського суспільства має бути ефективною та відповідати реаліям часу, оскільки, з одного боку, ця взаємодія сприяє забезпеченню ефективності державної діяльності, а з іншого – гарантує та забезпечує захист прав і законних інтересів громадян, громадських організацій, асоціацій, об'єднань, рухів і громадських інститутів.

Громадянське суспільство – продукт тривалого історичного розвитку, сучасне розуміння якого виникло під впливом найбільших мислителів історії людства: Платона і Аристотеля, Цицерона і Горація, Гоббса і Локка, Гегеля і Маркса. Структурними елементами громадянського суспільства завжди визнавалися неурядові громадські організації та об'єднання, політичні партії та рухи, недержавні засоби масової інформації та різні релігійні організації. Інститут громадянського суспільства існує як політичний опонент держави, який завжди готовий захищати інтереси людей від державного диктату. Якщо функції держави спочатку полягали в тому, щоб припинити «війни всіх проти всіх», то теоретики громадянського суспільства вважали, що воно має «захищати людей від держави», тобто громадянське суспільство – це суспільство, здатне протистояти державі, контролювати її діяльність у правовому полі. Інакше кажучи, громадянське суспільство – це суспільство, яке здатне зробити державу правовою.

У законодавстві України немає чіткого визначення поняття «інститут громадянського суспільства». Перелік таких інститутів наведений у деяких указах Президента України та постановках Кабінету Міністрів України [1, 2]. Попри незначні відмінності у різних актах до цього переліку включено: громадські об'єднання; благодійні організації; професійні та творчі спілки; організації роботодавців; саморегулюючі організації та організації, які здійснюють професійне самоврядування; релігійні організації; органи самоорганізації населення; недержавні засоби масової інформації; інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства.

До основних атрибутів громадянського суспільства науковці відносять [3]:

- наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери громадського (цивільного) життя і громадської думки;
- організоване громадське (публічне) життя вільних і рівних індивідів, чії права захищені конституцією та законами;
- незалежні від держави, добровільні асоціації, автономність яких усвідомлена на індивідуальному і колективному рівні.

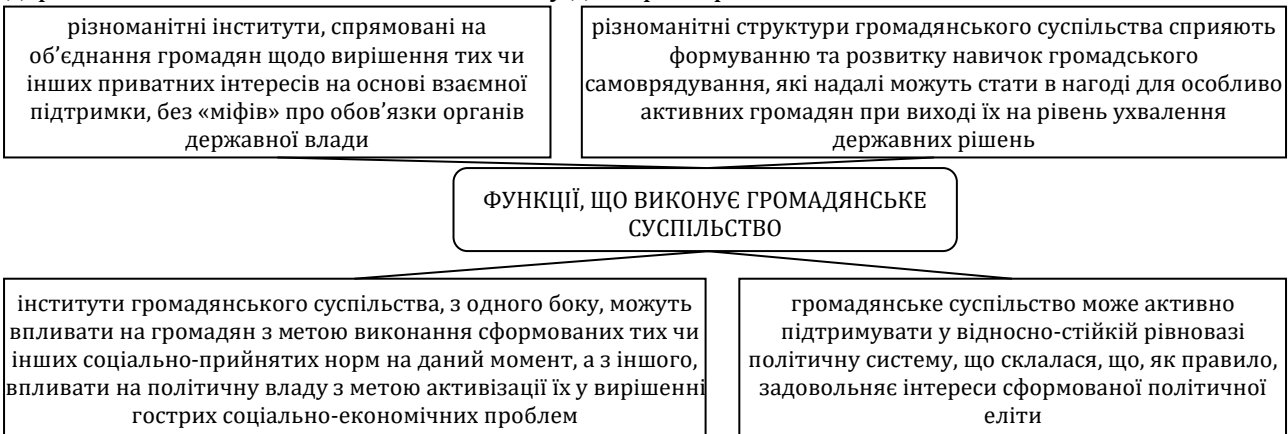
Громадянське суспільство визначають за такими ознаками [3]:

- самоорганізація громадського механізму для виконання суспільних справ;

- протидія владним структурам, головна перепона можливим спробам узурпації влади;
- засіб соціалізації, що зменшує відчуженість індивідів та орієнтує їх на «суспільно корисні справи»;
- сприятливе суспільне середовище для поширення громадянської політичної культури і через неї – для зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру.

Громадянське суспільство – це сфера самовияву вільних індивідів та їх об'єднань, що захищена законами від прямого втручання й довільної регламентації їхньої діяльності з боку державної влади [4]. Розглянемо його функції на рис. 1.

Громадянське суспільство є важливим будівельним блоком розвитку та національної єдності. У країні, благословенній миром і стабільністю, громадянське суспільство заповнює простір, який вільний від уряду і приватного сектору. У нестабільній та охопленій конфліктами країні воно відіграє ще більш важливу роль, надаючи послуги, за які зазвичай відповідають держава та бізнес, і може закласти основу для примирення.



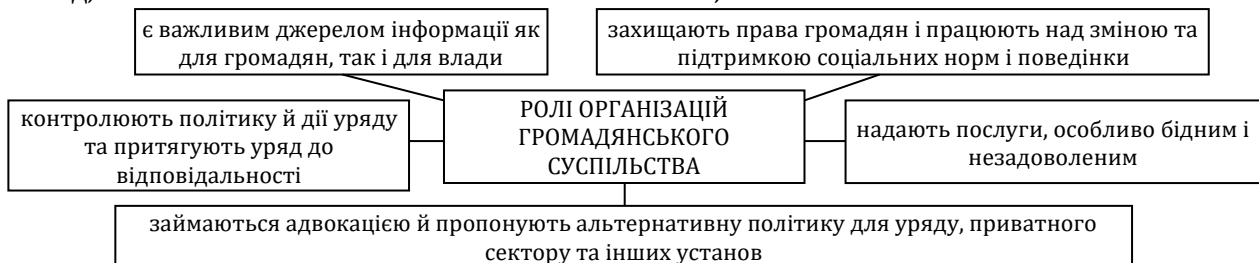
**Рис. 1. Перелік функцій, що виконує громадянське суспільство**

*Джерело: складено на основі [5]*

Громадянське суспільство включає організації, які не пов'язані з урядом, включаючи школи та університети, групи захисту інтересів, професійні асоціації, церкви та культурні установи (бізнес іноді охоплюється терміном громадянське суспільство, а іноді ні). Організації громадянського суспільства відіграють багато ролей (рис. 2).

Механізм взаємодії різних державних інститутів з інститутами громадянського суспільства в цілому включає державні інститути, в тому числі державну службу, а також інститути громадянського суспільства та індивідів, що формують громадянське суспільство, їх відносини і взаємозв'язки, а також нормативну базу, що визначає правила функціонування цього механізму.

Взявши за основу загальну структуру різних механізмів регулювання, механізм створення сприятливих умов для взаємодії держави та громадянського суспільства, на наш погляд, повинен обов'язково включати такі елементи, як:



**Рис. 2. Ролі організацій громадянського суспільства**

*Джерело: узагальнено автором за [6]*

- суб'єкт (ініціатор) – рушійна сила, яка запускає механізм усвідомлено;
- об'єкти – громадянське суспільство та його інститути, державна служба;
- цілі, які є бажаними результатами роботи механізму;
- методи як засоби, технології та способи досягнення поставлених цілей;
- засоби, що є сукупністю різних видів джерел та ресурсів, які необхідні та використовуються в процесі досягнення поставлених цілей;

– нормативне регулювання, що забезпечує єдину термінологію, встановлення функцій, прав та обов'язків, а також відповідальність суб'єкта та об'єктів, методів розрахунку та методологічних підходів до визначення ефективності функціонування механізму, принципів оцінки [7].

Таким чином, на нашу думку, механізм створення сприятливого середовища для взаємодії держави та громадянського суспільства є сукупністю методів і форм, інструментів, а також важелів прямого та непрямого впливу органів державної влади та органів місцевого самоврядування на елементи зовнішнього та внутрішнього середовища, в яких функціонують інститути громадянського суспільства, з метою підтримки та розвитку їх діяльності.

В цілому механізм створення сприятливого середовища для взаємодії громадянського суспільства і держави включає такі структурні компоненти:

- мотиваційний блок;
- ресурсне забезпечення;
- правове регулювання та науково-методичне забезпечення;
- організаційне забезпечення.

На рис. 3 представлена схема структурних складових механізму формування сприятливого середовища взаємодії держави та громадянського суспільства.



**Рис. 3. Схема структурних складових механізму формування сприятливого середовища взаємодії держави та громадянського суспільства**

*Джерело: [10]*

Мотиваційний блок забезпечує взаємодію структурних складових механізму з елементами зовнішнього і внутрішнього середовища інститутів громадянського суспільства і включає дослідження, послідовне уточнення і деталізацію (до рівня локальних цілей і завдань) всіх мотивів і очікувань, якими керуються суб'єкти та об'єкти взаємодії.

Ресурсне забезпечення передбачає дослідження та аналіз видів, джерел та можливих напрямів залучення ресурсів для підтримки та розвитку інститутів громадянського суспільства, а також організацію їх доведення до конкретних споживачів ресурсів.

Правове регулювання та науково-методичне забезпечення ґрунтуються на законодавстві та відповідних нормативних правових актах, прийнятих на рівні суб'єктів держави та адміністрацій, а також на науково-методичних розробках. Крім того, розробляються норми, правила та методики.

Організаційне забезпечення включає виявлення та аналіз організаційних структур взаємодії держави й громадянського суспільства, створення нових організаційних структур (за потреби), планування діяльності з підтримки та розвитку взаємодії, а також контроль за виконанням планів. Ефективно працюючий механізм забезпечує сприятливі умови для роботи системи взаємодії держави та громадянського суспільства, метою якої є урахування взаємних інтересів та досягнення цілей, вирішення завдань держави та громадянського суспільства.

Вирішення проблем взаємодії державної служби та громадянського суспільства можливе за умови вдосконалення відповідної нормативно-правової бази, а також уточнення правил проведення громадського контролю на законодавчому рівні. Незважаючи на конституційні демократичні засади у сфері державного управління та взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, існуюча система взаємовідносин між ними показала себе недостатньо ефективною та здебільшого зорієнтованою на реалізацію короткострокових проєктів.

З метою зниження рівня адміністративних бар'єрів та впорядкування діяльності контролюючих та інспектуючих органів необхідно:

---

– створити єдину нормативно-правову базу, що дозволяє уніфікувати підходи державної та регіональної влади щодо скорочення та недопущення створення адміністративних бар'єрів;

– запровадити конкретну персональну відповідальність посадових осіб за дії (бездіяльність), які перешкоджають здійсненню громадською організацією громадського контролю. При формуванні системи правового забезпечення розвитку інститутів громадянського суспільства важливо забезпечити високу якість і гармонійність законодавчих актів, у тому числі виключити протиріччя між ними.

Громадянське суспільство та уряд мають взаємні зобов'язання, які необхідно виконати, щоб відносини були ефективними. Складні стосунки між громадянським суспільством і владою часто виникають через брак довіри, безпринципну поведінку, брак інформації, невдачі в комунікації та/або небажання однієї сторони чи обох брати на себе відповідальність у разі потреби. Звернемо увагу на ефективні моделі взаємодії громадянського суспільства та держави. Прийнято виділяти дві найефективніші моделі взаємодії держави та суспільства: ліберальна модель; держава загального добробуту (скандинавська модель).

Сприятливий вплив держави на суспільство ілюструє модель взаємодії правової держави з громадянським суспільством, засновану на принципах рівноправності, роль держави або мінімізується (ліберальна модель) або зводиться до забезпечення та охорони суспільного ладу. Держава гарантує соціальне забезпечення всіх громадян на певному базовому рівні, насамперед молоді та людей старшого покоління. Ініціатива взаємодії з суспільством виходить переважно з боку держави, найбільш соціальна держава бачить свою мету у підвищенні суспільного добробуту. Держава виступає у ролі партнера та слуги суспільства, задля досягнення своєї мети використовуючи головним чином методи переконання, так звана скандинавська модель.

Організації громадянського суспільства (ОГС) мають чітко уявляти свої цінності та місію, групи, які вони мають представляти, і повноваження, з якими вони виступають. Вони повинні визначити ролі, які вони хочуть і можуть грати. Урядовці – як обрані, так і призначені – у свою чергу повинні демонструвати відданість принципам і обов'язкам, які вони взяли на себе, а також обіцянкам, які було дано громадськості. Інші обов'язки:

– і ОГС, і уряд повинні поводитися так, щоб закріпити належну практику демократичного врядування;

– ОГС та уряд повинні діяти принципово й послідовно, а також визнавати можливість політичних компромісів у потенційних конфліктах та суперечностях і бути готовими до ведення конструктивних переговорів;

– ОГС можуть допомогти забезпечити дотримання урядом духу та закону конституції, особливо щодо захисту прав, свобод і добробуту людей. Вони також можуть сприяти усвідомленню людьми своїх громадянських обов'язків;

– уряд повинен поважати незалежність і автономію ОГС, надавати їм необхідний політичний і правовий простір і заохочувати зусилля громадянського суспільства для побудови демократії;

– внесення пропозицій ОГС в уряд з конкретних політичних питань має відображати їхній досвід роботи в громадах, погляди їхніх виборців, глибокі дослідження та ретельне обмірковування того, що є реалістичним і здійсненним з огляду на обмеженість ресурсів і політичні компроміси;

– уряд повинен розробляти та впроваджувати політику, спрямовану на вирішення питань, які є пріоритетними для людей, і постійно прислухатися до пропозицій громадянського суспільства. Обраний демократичний уряд повинен виконувати це зобов'язання, приймати необхідні рішення та нести за них відповідальність.

Вирішення питання формування різноманітних інститутів громадянського суспільства, а також узгодження та забезпечення балансу державних інтересів з інтересами суспільства та особистості безпосередньо залежить від рівня розвитку взаємозв'язків інститутів держави та суспільства. Відомо, що політика та методи її реалізації значною мірою визначаються тими процесами, що відбуваються у суспільстві. Різноманітність типів недержавних організацій, сформованих внаслідок об'єднань певної кількості представників суспільства, дозволяє встановити, у чому полягає сутність та зміст політичних відносин, а також визначити національні інтереси, характер, ступінь свободи та виявити основні напрями політичних процесів, які в цьому суспільстві відбуваються. Від взаємодії різних політичних факторів на політичному полі держави залежить підтримка у відносно стійкій рівновазі політичної системи, що склалася, а це має дуже важливе значення для запобігання хаосу.

---

## Висновки та перспективи подальших розвідок

Інститути громадянського суспільства при взаємодії як між собою, так і з органами державної влади повинні враховувати те, що бідь-які рішення завжди мають наслідки (як позитивні, так і негативні), які можуть позначитися на всіх членах громади (громадянах країни). Умовою успішного розвитку правової демократичної держави є конструктивна взаємодія між державними інститутами й інститутами громадянського суспільства на умовах партнерства, взаємної довіри та наявності спільних цілей.

## Список літератури

1. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>
2. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text>
3. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: монографія. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 211 с.
4. Требін М.П. Громадянське суспільство як соціальний феномен: зародження концепту. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* : зб. наук. пр. 2012. №1(11). С. 216-224.
5. Карташов А.В., Радченко О.В. Абетка політична. Громадянське суспільство і політика: навчальний посібник / за наук. ред. док. наук держ. упр. О.В. Радченка, редактор-упорядник М.Д. Городок. вид. 11-е, доп. і перероб. Київ: 2016. 48с.
6. Ільїна М.В. Соціально-економічна роль некомерційних організацій у забезпеченні сталого розвитку суспільства. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 3. С. 28-37.
7. Цвих В.Ф., Горбняк О.В., Кобильник В.В. Громадянське суспільство: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Абетка Світ, 2009. 111 с.
8. Політологічний енциклопедичний словник / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; За ред. Ю.С. Шемшученка та ін. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
9. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. / В. М. Яблонський та ін.; за ред. О.А. Корнієвського, Ю.А. Тищенко, В.М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019. 112 с.
10. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія. У 2-х т. Т. 1. Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ: Юридична думка, 2018. 676 с.

## References

1. Pro zabezpechennia uchasti hromads'kosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2010). [On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. No. 996 dated November 3, 2010. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>.
2. Pro zatverdzhennia Poriadku spryanni provedenniu hromads'koi ekspertyzy diial'nosti orhaniv vykonavchoi vlady. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2008). [On the approval of the Procedure for facilitating public examination of the activities of executive authorities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. No. 976 dated November 5, 2008. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text>.
3. Bojchuk, M.A. (2007). *Vlada i hromadians'ke suspil'stvo: mekhanizmy vzaiemodii*. [Government and civil society: mechanisms of interaction]. Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. Kyiv. Ukraine.
4. Trebin, M.P. (2012). «Civil society as a social phenomenon: the origin of the concept». *Visnyk Natsional'noi iurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia: zb. nauk. pr.* no. 1(11), pp. 216-224.
5. Kartashov, A.V., Radchenko, O.V. Abetka politychna. Hromadians'ke suspil'stvo i polityka. [The alphabet is political. Civil society and politics]. (2016). In Radchenka, O.V., Horodok, M.D. (ed.). Kyiv. Ukraine.
6. Il'ina, M.V. (2011). «The socio-economic role of non-profit organizations in ensuring the sustainable development of society». *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*. no. 3, pp. 28-37.
7. Tsvykh, V.F., Horbniak, O.V., Kobyl'nyk, V.V. (2009). *Hromadians'ke suspil'stvo*. [Civil society]. Abetka Svit. Kamianets-Podil'skyi. Ukraine.
8. *Politolohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk. NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho*. [Political science encyclopedic dictionary. NAS of Ukraine, Institute of State and Law named after V.M. Koretsky]. (2004). In Shemshuchenka, Yu.S. (ed.). Heneza. Kyiv. Ukraine.
9. Yablons'kyj V.M. (2019). *Hromadians'ke suspil'stvo Ukrainy: polityka spryanni ta zaluchennia, vyklyky ta transformatsii*. [Civil society of Ukraine: policy of promotion and involvement, challenges and transformations]. In Korniiivs'koho, O.A., Tyschenko, Yu.A., Yablons'koho, V.M.. NISD. Kyiv. Ukraine.
10. *Hromadians'ke suspil'stvo v Ukraini: suchasnyj stan, vyklyky, stratehiia modernizatsii. Vol. 1. Zahal'noteoretychni ta konstytutsijno-pravovi aspekty rozvytku hromadians'koho suspil'stva v Ukraini*. [Civil society in Ukraine: current state, challenges, modernization strategy: monograph. Vol. 1. General theoretical and constitutional and legal aspects of the development of civil society in Ukraine]. (2018). In Shemshuchenka, Yu.S., Skrypniuka, O.V. Yurydychna dumka, Kyiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2022 р.

---

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022 рік. Том 7. № 3.